

8
8
Gud mit bistånd!

✓ Korta Frågor

Angående Nyttan

af

Våra Inländska
Vårter,

Med

HQ Wederbörandes tilstådielse /

Under

Oeconomiae PROFESSORENS och Kongl. Swensk.
Wettensk. Academ. Ledamots

Herr PEHR KALMS

Inseende /

Såsom et Academiskt prof, i Åbo Academies nedre Läsosahl
den 20. Decembr. 1753.

Utgifne

af

CARL FRIDRIC LEOPOLD.

Tawastländinge.

ÅBO Tryckt, hos Direct. och Kongl. Boktr. i Stor-Försten
dömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kongl. Majests

Ero Tjenare och Håradshöfdinge i Öfre och Nedre Sjernå
li Hårader,

Adel och Håaochtad

Herr JOHAN WOIWALENIUS,

Min Gunstige Herr Morbroder.

Theologiæ Adjuncten wid Kongl. Academien i Åbo, och Kyrko-
foherden wid Nådendahls, Reso och Meri-Masko Församlingar,

Högåretwördige och Högälärde

Herr ISAAC ROSS,

Gunstige Gynnare.

Proffsten och Kyrckioherden wid Raagu och Rötéb Församlingar,

Högåretwördige och Högälärde

Herr ABRAHAM MIÖDH,

Gunstige Gynnare.

Sist wannagt min och brist på ord mit innes yttrean
hindrar,

At prisa Eder ynnest, och at wörda som jag wil;
Så ofta minnet af Er gunst mig uti hogen tindrar,

Så ofta dock min wördnad - städs för Eder wäxer til.
Uptagen prof af wördnan' min i dessa korta Frågor

Med gunstig åtbörd; ty ånskönt min drist at klen och swag;
I wördnads full erkänsla jag dock alla trotsa wägar:

Jag tror at så, ja, icke en kan ågan' störr' än jag.

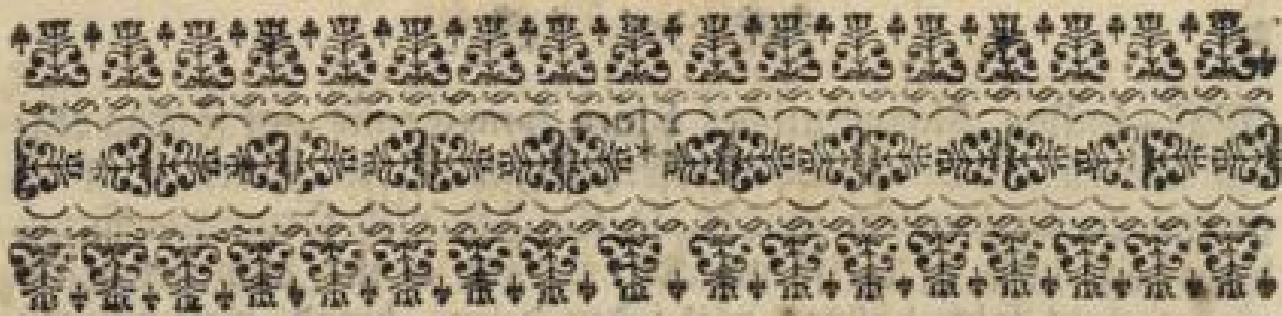
I brist af annan wedergård skal jag til högden bära

Sör Edert wäl en slitig suck, I, som om hiertat lagt
Min wälfärd, Er, nu Nåden sielf til lyckans lott fördrö

Sörst jordiskt lugn, men ständigt sen en himmelst frögd
och pracht!

Min gunstige Herr Morbrods och mine gunstige Herrar Gynnares
Edminskaste tjenare,

CARL FRIDRIC LEOPOLD,

J. J. N.

Uti de tre Naturens Riken har den Allwise Skaparen satt nästan allt hvad som kan tjena Menniskan uti det timeliga både til nödtorst och sällhet; Menniskan, för hwilkens goda i synnerhet allt detta är skapadt, ligger därför, at göra hwar och en af dessa Rikens inbyggare sig til så stor nytta och åtnad, som de af den Högsta Öfwerherren äro ämnade til. En rätt hushållning är alltså, at efter Skaparens afsigt använda allt til vår nytta, som Naturen framalstrat. Vårt ändamål denno gången är, at endast fästa våra tankar något litet wid Orteriket, såsom det, hwilket ingalunda bibringar vår hushållning de sämsta ämnen; ty deraf hafwa wi vår mästa och bästa föda, våra bästa läkemedel, en del af våra kläder, Hus, färgörter, redskap, boskapsfoder, och margfalligt annat i hushållningen oumgångeligt; hwar-til kommer, at en stor del af vår in- och utländska handel och rörelse, vår handtering, ja vårt tiltagande uti rikedom och magt, grundar sig i mycket på Orterwetenskapen, tiltager wid des tiltagande, och tvårt om.

Andre slugare Folckslag, ja sielfwe Barbarerne, hafwa varit mycket mona om at känna och upodla deras eget lands producter, hwarom wi öfvertogas af åtskillige Historie-Griffwares witnessbörder. Den som läser hvad Rheede nämnt om uti sin Hortus Malabaricus, Marckgraf och Piso uti deras beskrifningar öfwer Brasilien, Acofta uti des Natural-Historia öfwer

A

West

West-Indien, Sloane uti des *Flora Jamaicensis*, at förtiga otaligt många andra uti deras beskrifningar äfwen öfwer de af oss så kallade Barbariske länder, så skal han med förundran finna, huru högt desse af oss förachtade, och för et uti diupestä okunnighet stadt folck hållne, gått i den delen, hwad wettenskapen om deras inhemiska örter nytt och bruk i det allmänna lefwetnet angår; näppeligen gifwes hos dem en ört, som de ei skola weta bruka anten til det ena eller det andra; och ofta kunna de af en enda ört framwisa margfallig nytta både til maat, dricka, kläder, färger, husgeråds saker, läkedomar, m: m; men här i vårt Sverige, då hushållningen låg hos oss fordom i lågerwall, gapade wi endast ester utländskt och sägo ei det som war för våra fötter: alt hwad af örteriket war tagit til maat, läkedomar, kläder, Färgerier m: m: togs af utlänningen emot dryg penninge-ränta, änskönt wi ofta ägde en stor del deras sielfwe i långt större ymnoghet, eller åtminstone något såmugodt; exempel härpå gifwas til öfwerflöd: måste icke wi tilförene införskrifwa Mannagrön ifrån Välen och Preussen emot dryg betalning, som likwäl nu hos oss lätt samlas, och finnes i våra sumpiga och annars onyttige diken och sancka betesmarcker i större ymnoghet än hos utlänningen? Nästan alla våra Apothekare-örter togos fordom från utlänningen, fast mer än många af dem wärte i största myckenhet på våra fält, åkerrenar och backar: wi köpte utifrån til vårt Oeconomiska eller Medicinska behof de wärter, som ofta af utlänningen eller andra woro samlade innom vårt egit Fäderneslands gränser: wi trodde intet dogde, som ei kom ifrån fremmande länder. Ufelt Folck! Gud gifwe bara, at uti mycket ännu en dylik förderfwad smak ei med fog kan oss tilwitas! wi hafwa wäl nu ändteligen i en lyckelig stund börjat småningom öppna ögonen, samt se närmare och nogare ester hwad wi sielfwa äga och hwad wi härtills trampat med fötterna: Ortekundskapen, som förut ansågs hos oss anten med föracht, eller för en onyttig curieusitet, eller endast bandts
wid

wid Båfare-Konsten, har nu genom den redighet, sinns och sätte-
 het, hwari vår makalösa LINNÆUS bragt den, fått hos oss
 et sådant värde, och blifwit funnen så oumgångelig äfwen uti de
 Oeconomiske Wetenskaper, at icke allenast Höga Öfwerheten
 hast all omkostnad och upmuntran ospard til des befrämjande,
 utan ock åtskillige Höge Herrar och wittre Män hafwa genom
 skrifter linsligen för ögonen lagt den nytta Fäderneslandet ge-
 nom den sammas upodlande tilflyter. Detta alt har ock ei
 varit fruchtlost hos oss: Våra Botanici här i Sverige haf-
 wa nu inom 20 a 30 år, genom slit och möda ei ollenast uplåckt
 Oeconomiske och Medicinske nyttor af nästan flere örter, ät
 alt hwad förut af slike nyttor war bekant, utan ock intryckt i en
 stor del af ungdomen en eld och åhoga för Naturkunigheten,
 så at man nu börjat liksom af medfödd drift beslita sig så wäl
 om örternas nogare känning, som om deras lämpning til hus-
 hållningen. Man stadnade förut blott wid at nämna örtens
 namn, och säga til hwad Clafs hon hörde; men nu har man
 blifwit lika mon om nyttan som om sielfwa örte-känningen, wäl
 wetande at blotta kännandet utan nyttan föga gagnar; dock
 oansedt mycket således genom slit i rön och anmärkingar redan
 är uplåckt blifwit, felas, tör hånda, ännu det måsta; wi hafwa
 oss ei ännu bekant alla vårt Rikes förmoner; många vårt lands
 producter töra ännu ligga för oss aldeles i mörkret och många
 nyttor af de bekantaste ämnen ännu wara förborgade: åtskilliga
 inhemska örter torde ännu hafwa mångfalt förträffelig nytta,
 anten uti hushållningen eller Medicinen, som endast är bekant
 hos en eller annan i Fäderneslandet, hwilcken af en händelse
 råkat finna derpå, eller drist den kundskapen af sina förfäder. Så
 stor skada nu Fäderneslandet hade därpå, om sådan förträffelig
 kundskap skulle jänite des kunnare dö ut och ei bli almän, så nyt-
 tigt wore twärtom det för det allmänna, om sådant ju före des hål-
 dre ifrån hwar ort skulle almänt göras: Ho wet hwad almän-
 heten ännu jämwäl här i Finland kan hafwa sig bekant; ty
 man

man har hårtills, i synnerhet här, varit försummelig at samla anmärkingar, eller göra enskildas kunskap almän; sådant torde likväl nu lättare gå för sig, sedan man ei allenast är noga öfvertygad om Höga Öfverhetens synnerliga Våd emot dem, som sike för Fäderneslandet nyttige nyheter uptäcka, utan Herrar Studerande wid denna Academie äfwen med en synnerlig flit börjat winläggga sig om all mögelig insicht i denna wettenskap. För hända, om man hade sig bekant alt det, som en eller annan privat person wet om örternes nyttor, skulle wi anten slippa at taga mycket från utlänningen, som wi ännu tarfwä, och hwarföre ärligen wackra penningesammor gå ut ifrån Riket, eller kunde någre behändige sätt uptäckas, at förbättra vårt lands producter, hwarigenom samma ändamål skulle winnas.

Alt nu ernå et så högst nödigt och Fäderneslandets wäl så nära rörande ändamål, såsom ock i anseende dertil, at de i detta ämne förut utkomne wittre Mäns arbeten dels äro så kostsamma, dels så sällsynta och rara, at största delen hwarcken mächta eller kunna förskaffa sig dem til esterrättelse, har jag i betrachtan af den deraf Fäderneslandet owedersägeligen tilflytande stora nytta, dels utaf det jag inhämtat af Herr Präsidis föreläsningar om våra inhemiska wörteres nytta uti Oeconomien, dels af det jag sielf haft tillfälle at lära af Resebeskrifningars och böckers läsande i denna saken, adhtat mödan wärdt, at, tit et Academilke snilleprof, upsättia hwarjehanda Frågor uti Botaniqven, besynnerligen i det som våra inhemiska örternes Oeconomiske och Medecinske nyttor angår, at derigenom gifwa en och hwar anten af Herrar Studerande, som resa eller wistas någon tid på landet, eller af det Wörd. Prästerkapet, och andre å Landsbygden boende Stånds-personer, som ei haft tillfälle at genomögnä Oeconomiska och Botan. böcker, skrifa på detta sätt, anledning, at spana efter och utforska sådant hos gemene man, eller om de sielfwe hafwa något fördelachtigt ämne eller nyttiosätt sig bekant, det samma benågit uptäcka, anten genom bref til Kongl. Wetenskaps

Kaps Academien, eller til Hert Præses. Man gøt sig så mycket säkrare hopp om, at denna wälmening winnet werckställighet, som hwar och en lätt kan finna, huru margfallig, så allmän, som enskild nytta däraf skulle kunna hänledas; wi finge ju härigenom, i denna delen, en fullkomlig Natural Historie öfwer Finland: wi finge weta våra inhemske wäxters mångfalliga nyttor, som oss ei förut varit bekante: wi torde slippa at taga från utlämningen mycket, som wi förut måst begära därifrån: wi torde ock då ei mera behöfwa anlita honom om at förädla våra Råämnen, och således någorlunda skudda af oss den blygsamma utgiften, at betala penningar för vårt eget: det reddestaste, som underhåller lifwet i et samhälle, nemligen Penningarne, skulle då stadna i egne händer och utlämningen skulle betagas tillfälle, at utfuga lifsafterne ifrån vår Rikskropp: Desutom kunde alla dessa anmärkingar om örternes nyttor, som ifrån flere och särskilde orter, skulle samlas, med det som förut derom bekant är, tillsammans i en bok utgifwas genom trycket och almänne göras, då ei allenast ens och hwars namn, som någon ny nytta uplåft, kunde til hans wälförtienta heder därwid tillsättas, utan ock en owärderlig fördel skulle Fosterlandet deraf tillflyta.

Här nedanföre har man fördenksfull, efter lofwen, welat införa följande frågor:

1. Hur många och hwilcka örter finnas på hwar ort?
 2. Hwilcka träar och buskar på hwar ort?
 3. Hwad namn anten på Finska eller Swenska introämnena på hwar ort gifwa träar eller örter?
 4. Hwilcka wäxter äro brukade eller kunna brukas at baka bröd af?
- anm. Kunde tillika anföras, hwilcka blifwit befundne mera närande och helsosamma än andra; äfwen huru folket befunnit och befinner sig efter hwar wäxt de bruka til mat, anten til bröd, eller på annat sätt.
5. Hwilcka at koka gröt eller wäsling af?
 6. Hwilcka at bruka som lähl, grönkohl &c.

7. Hvilka kunna brukas som rostwor, kålrötter, Poteter, morötter ic?
- ann. S. och hwad förmon för den fattiga wid dyr tid, om wi ha-
de och noga bekant alla de inhemska örter, som på ett eller an-
nat sätt kunna tjena til mat: wittre Män hafwa väl redan nå-
got giordt häri; men ännu felas mycket.
8. Hvilka örter kunna brukas som sallad, Lactue?
9. Hvilka til syltsaker, anten at insylta som gurkor, eller Ca-
pris; eller at eljes förwara, anten torefade, eller färska?
10. Hvilka at göra eller koka moos af?
11. Hvilka at göra socker eller sirap af?
- ann. Huru socker kokas i Norra America af den laka eller saft, som
om våren slyter wid huggandet utur Lönn, lik bidrök-laka, kan ses
af Kongl. Wetenskaps Acad. Handl. för år 1751. pag. 143. 1699.
12. Hvilka at koka, prässa, eller göra oljor af til mat, lius,
lampor. ic?
13. Hvilka at göra dricka af?
14. Hvilka at tilreda wijn af?
15. Hvilka at bruka som krydder i maat, bränwijn ic?
16. Hvilka at göra ätticka utaf?
- ann. wi hafwa många härslag och redan bekante, som äro tjenlige
därtill, men det lärer ännu wara en god del som man ei försökt:
bären af Hafs-törne (Hippophaë) torde ei wara så väfna.
17. Hvilka at bränna bränwijn utaf?
18. Hvilka duga at bruka i stället för Théé eller Coffée?
- ann. Jag är säker wi hafwa mer än många inhemska wärter, som
wore så nyttiga och så helsosamma at bruka som Théé och Coffée;
men de hafwa endast den ledsamheten, at de äro inhemska och
intet så dyra.
19. Hvilka at bruka i stället för Tobak?
20. Hvilka i stället för humbla?
21. Hvilka Måffar wärande anten på jord, berg, stenar, eller
Trän, kunna tjena til mat, eller om man brukar några
hafs- och sjö-wärter därtill?
- ann. så hafwa Irlandarena deras Dulse, Skottarne deras Fucum
latiss

latissimum, Skottiska westra boerne deras Slake och Sea - tangle, alt sid, och hafs wårter, som de åta; willa Americanerne i norra America hafwa deras Trippe de roche, en art stennåsa, den de tilreda til mat, som Herr Prætes mig berättat.

22. Hvilcka Swampar brukas til mat?
 23. Hvilcka örter tjena för ull, hampa, Linn, Bomull, eller Silke, til kläder, stoppning, tråd, eller annat?
 24. Hvilcka tjena at färga vlle eller linne anten rödt, eller gulst, eller blått, eller grönt, eller brunt, eller svart, eller någon annan färg?
- Num. Våra mässta färgegräs hafwa wi hærtills tagit utifrån; således har beklageligen en otrolig penninge - summa årligen flutit ut landet til utlåningen dertsöre; man skulle dock tro, at en del af våra inhemsta wårter skulle gifwa så stön färg, som de utländska; wi hafwa ei allenast anledning at tro det, utan wi hafwa med många det erfarit; men med de mässta år ännu osörskt: tde hånda at framtiden än kan wisa, at af våra allmännaste och nu förachteligaste wårter kunna sås de härligaste färgor: somlige stennåsar (Lichenes) gifwa förträffeligen stöna färgor, i synnerhet wissa utländska; Tudet Rike har mer af dessa, än Swerige, och ingenstädes är mindre undersökt, hwad de duga til. Tänd, min Läsare, om någon hos oss skulle kunna uplåcka, at af den eller den af våra allmännaste stennåsar kunde färgas en förträffelig röd, eller annan färg, huru wälförtient den gjorde sig af Fäderneslandet, och hwad penninge - summa derigenom kunde stadna gwar innom Riket.
25. Hvilcka tjena at göra anten rödt, eller svart, eller blått, eller grönt, eller gulst, eller något annat blåst?
 26. Om på örterne, eller på deras rötter finnas insekter, eller insektsbo, som gifwa röd, blå eller annan färg?
 27. Hvilcka til Lius?
 28. Hvilcka tjena til såpa och tvål?
 29. Hvilcka at bäreka kläder?
 30. Hvilcka at göra kläder smidigt och miukt?
 31. Hvilka tran bäst och tientligast til hwarjehanda slags snickare och annat arbete?
 32. Hvilcka tientlige til allehanda husgeråds saker, såsom Stolar

Stolar, mattor, askar, papper, w. x, fernissa, liusweflar,
 at mössa hus med, widjor, suöffe m: m: ?

33. Hwilcka bäst at täcka tak med ?

34. Hwilcka bäst at fästa mull på Torsta ?

35. Hwilcka tienlige at göda åkrar ?

ann. wid sidanterne af Holland, England, Irland, Frankrike, wiss
 sa delar af Swerige, samt på många andra ställen, samlas de
 wärter, som hafwet häfwer til åränderne, och kastas i högar at rutna,
 hwilcka sedan blifwa en härlig gödning. De Romare fordom,
 och ännu andra omtänksamma Folckslag hafwa wissa wärter, dem
 de så på magra åkrar, hwilcka wära där frodigt, men då de stå
 i bästa wäxt, plöjias de ned och dy medelst förträffeligen göda åkren.

36. Hwilcka tienlige til lefwande häckar och Gärdes-gårdar ?

ann. I England hafwa de nästan inga andra gärdes-gårdar än de,
 som bestå af lefwande taggiga trån; dessa stå år från år; hela
 landet ser deraf ut som en kryddgård; Hagtoru och Slån utgåra
 de mästa af deras häckar.

37. Hwilcka aldrasördelachtigast at så och plantera på ångar,
 och som där gifwa den frodigaste wäxt ?

38. Hwilcka skadeliga på åker eller ång ?

39. Hwilcka ogräs bland såd på åkrar ?

40. Hwilcka ätas hälst anten af hästar, eller af kor, eller
 af Får, eller af getter, eller af swijn, eller af andra ta-
 ma diur ?

ann. hwart creatur har wissa wärter, som deti håldre äter, än andra,
 lika som en menniska tycker mer om den ena rätten, än om den
 andra; Om man då, til exemp. födde en koo med de wärter,
 som hon hälst utwalde, och som fölgachteligen smaka henne bäst, så
 skulle hon wara friskare, midlcka mera, gifwa kraftigare milck,
 blifwa setare, så wälsmakeligare kött, än en annan koo, som födes
 med hwad slags föda kan wara tilgång på, utan wahl: och samma
 med de andra Creatur; men då eluddigt, at noga och stitigt se efter,
 hwilcka örter hwart slags creatur hälst utwälja til maat ?

41. Hwilcka tienlige til foder för hwarjehanda tama creatur ?

42. Hwilcka ätas af willa diur, Foglar, Fiskar &c.

43. Hwil

43. Hvilcke örter anten hästar, eller koor, eller Får, eller Getter, eller swin, eller andre tama diur ei äta, utan lämna at stå orörde?

anm. De gå dem af naturen förbi, emedan de äro skadelige för deras kropp; så ser man kreatur lämna de förgiftigaste örter orörde, fast de aldrig sedt dem förent; jag menar här, då de hafwa sit fria wal och ei hungren tvingar dem.

44. Hvilcke göra folck rasande och galna?

45. Hvilcke taga lifwet af folck eller Creatur, samt af hvilcka slags Creatur?

anm. Ofta ätes en ört utan fara af det ena kreaturet, men är et förgift för det andra: folck äta och många, dem kreatur ei utan lifs-fara kunna förtära.

46. Hvilcke döda eller fördrifwa löf, loppor, mahl, rotmask, kählmask, andra maskar, brömsar, mygg, wägglöf, eller andra skadeliga kråk; eller bortjaga Rottor ic.

anm. Så fördrifwer Flugswamp wägglöds: Porö lagd bland dyngan, och på åkren förde, sägas bortjaga rotmasken ic.

47. Hvilcke örter kastade i watern göra fiskar yra?

48. Hvilcke tienlige at dämpa flygsand?

49. Hvilcke förorsaka elak smak på mjölk, smör, ost, Kött ic.

50. Hvilcke utwisa källor, brunnar, orter underkastade frostnätter, saltkällor?

anm. När Salicornia finnes något stycke från hafwet, ger den tekn til saltjord eller saltkällor; samma gidra wissa Chenopodia och Atriplices: Tullilago hålles före utmärcka watern ädrar i jorden: Muium utpekaf saltkällor. ic.

51. Hvilcke örter gifwa tekn til tilkommigude wäderlek, ärsvärk ic?

52. Hvilcke utwisa hwad tid på året eller tima på dagen det är?

anm. wissa blommor, i spunerhet af Sygenesia Linnaei, öppna sig wissa timar på dagen, och på wissa sluta sig igen, anten wäderleken är klar eller mulet; ätskilliga blommor komma fram nästan på wiss dag och Dactylis om sommaren.

53. Hvilcke örter brukas uti Medicine, samt emot hvilcka sjukdomar, och huru?

54. Hvilcke brukas mot hwarjehanda större och mindre beskafts krämpor?

55. Om man funnit några willa eller tama diur bruka några örter, som en Medicin, mot någon deras sjukdom?

10
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

56. Hwad wid skeppelser wid åtskillige slags wårter?

ann. Så hånge somlige wissa örter i taf, at förhindra trålldom; andre bårå på halsen, lägga under tröstelen, jätta öfwer Få. husddren ic. wissa wårter, i mening at hafwa bättre lycka.

57. Hwartil hwart slags Erad och buskar nyttias, samt huru mångfallig nytta kan göras af hwædera?

58. Hwad nytta eljes, utom hwad nu forteligen anfördt är, kan göras af allehanda slags wårter?

ann. Härwid märkes, at wid alt detta ei är nog, at upteckna hwilcka wårter brukas til et eller annat; utan tillika bör noga och omständeligen utföras sielfwa sättet, huru de brukas; ty minsta omständighet förglömd, kan ofsa göra at hela bruket mislyckas?

59. Räkna saf-ringar på allehanda slags trån och buskar, at där igenom finna huru gamla de äro?

60. Om mycket sol-winda trån, hwad orsaken därtill?

61. Hwilka trån warachtigast? och hwad jordmon gör derwid?

62. Hwilka trån besinnas af starcka wintrar gå ut?

63. Om jordmon, tiden när de huggas ic. bidraga til, at trån blifwa mer maskätta än eljes?

64. Hwilka trifwas och wåxa bäst uti någon wiss jordmån, ställe ic. som: hwilka wåxa frodigast och hållst i svartmylla; i lera, i sand, i mo, i gåsjord, i krita, på stenar, uti sten-rösjor; på andra trån eller wårter, på fjäll, på högre eller lägre berg, wid hafsidan, på hafsfjänder eller i negden af hafwet; uti dalar, uti stogar både i tätare och glesare, lössstogar, buskager, på ångar, på slätter, i stark blåst, i lugn, uti buskar; uti salt watten, uti fidar, floder, åar, bäckar, uti karr, uti källor och källrännilar, uti starkt solbadd; uti beständig flugga, eller på norra sidan af berg och bäckar, på de magraste och odugeligste ställen. ic?

ann. Detta är af en otrolig nytta i hushållningen, ehuru det för en mindre eftertänksam wid första påseendet skulle synas mera curieus än nödigt; men nyttan deraf är stor: När man får tillräckliga och riktiga råd härutinnan, är en förständig hushållare i stånd, at göra hwar jordlapp han äger sig til mårfällig bättnad; örtene trifwas aldrabäst, och utan mennisko omwårdnad uti deras naturlige ställen, där de af sig sielfwa willt wåxa; när man då, til exempel, wet, hwilcka wårter aldrabäst wåxa på torra och magra ställen, samt hwilcka af de samma hafwa största nyttan, så behöfwer en hushållare ei mera, än skaffa af sådana wårter frön, och så dem på dylike ställen, de skola då af sig sielfwa wåxa där frodigare och bättre utan widare ans, än dem man med mycket besvär föder i kryddgårdar, och så med de öfrige.

Endisom riktaf wårt Land med ymnighet af nyttige wårter, ware ewig ära!
